

**РАБИНДРАНАТ
ТАГОРДЫҢ
«ГИТАНДЖАЛИ»
ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ
РУХАНИЛЫҚ**

Рабиндранат Тагор – шығармашылығы отанының әдеби, сонымен қатар қоғамдық дамуында үлкен рөл атқарған, ал шығармалары әлем әдебиетінің асыл қазынасына енген үнді халқының ұлы ақыны, ойшылы әрі гуманисі. Тагор әлемге ең алдымен Үндістанның әдеби кемеңгері – ақын, прозаик және драматургы ретінде танымал. Дегенмен оның үнді мәдениеті мен өнерінің өзге де салаларына қосқан үлесі аз емес. Ол көрнекті публицист, филолог, философ, педагог, суретші және композитор болған. Сонымен қатар, болмысты көркем ұғынудың, табиғат әдемілігі мен адам жанын түсінудің жаңа жолдары мен әдістерін ашып отырған. Тагордың шығармашылық мұрасы көптеген мемлекеттердің зерттеушілерінің және ең алдымен, әрине оның өз отандастарының басты назарында. «Тагор кітаптарының Үндістан халқының барлық тілдеріне аударылған миллиондаған даналары қазіргі таңда біздің елімізде жаңа әдеби өрлеудің орнауы үшін ауадай қажет», – деп 1961 ж. Калькуттадағы Тагордың 100 жылдық мерейтойына арналған Жалпы Үнділік жазушылар конференциясында танымал үнді әдебиетшісі Мулк Радж Ананд айтқан болатын [1].

Тагордың насихаттаған әлемнің рухани бірлігі идеясының негізінде үнді философиясының тамырлары жатқандығын ескеру қажет. Бұл идеялардың бастауын Ригведа, Упанишад және кейінгі философиялық мұралардан табамыз. Үнді білімінің концепциясы жайлы әйгілі батыс үндітанушысы М. Мюллер былай деп жазған: «сөзсіз, бұл – христиан әлемінде берілетін білімнен әлдеқайда жоғары білім. Ол оқуға, жазу мен арифметикаға үйретпейді, ол адам болуға үйретеді» [2, 162].

1912 жылы Рабиндранат Тагордың ағылшын тілінде «Гитанджали» өлеңдер жинағы шығып, ақынның әлемдік танымалдығына бастау болды. 1913 жылы оған Азия әдебиетшілерінің ішінен алғашқы болып Нобель сыйлығы берілген болатын. Алып Үндістан көпшілікке қазіргі таңдағы әлемнің алыстағы перифериясы, адамзаттың өткен уақыттағы ертегісіне жататын ел секілді көрінетін. Дегенмен, дәл сол уақытта К. Маркстың болжағанындай «біздің тілдеріміздің, діндеріміздің бесігі болып табылатын ... осы ұлы да қызықты мемлекеттің» қайта өркендеуі басталған еді [3]. Бұл кезеңді В.И. Ленин сол 1913 жылы «Азияның жандануы» деп атап

«ортағасырлық тоқырауда қажыған, тағыланып кеткен жүздеген миллион халық жаңа өмір мен адамзаттың айқын құқығы, демократия үшін күреске оянды» деген болатын [4].

Тагор Құдайға деген көзқарастарында көбінесе өзін пантеист ретінде көрсетеді. «Гитанджали» өлеңдерінде ақын терең аспанға, самалға, үнсіз жұлдыздарға және жердің шаршаған көгіне табынып Құдайды кездестіреді: «О менің жүрегімнің сүйіктісі, мынау жапырақтар үстінде билеп тұрған алтын сәуле, анау аспанда баяу қалықтаған ақ бұлттар, менің маңдайыма салқын лебін тигізіп тұрған сұлу самал, осының бәрі сенің махаббатың екенін мен білемін ғой» деп өлеңдерінде тенейді.

«Таңның алтын алауы жанарымды жалынымен жарқыратып тұрғандай, бұл менің жүрегіме сенің жіберіп тұрған жайлы хабарың болар. Сенің нұрлы жүзің сонау биіктен басын иіп тұр, сенің жанарың менің жанарыма тесіле үңіледі, ал менің жүрегім болса сенің аяғыңа жығылады» [5, 248].

Йитстің Тагордың шығармаларында мол діни элемент бар дегені дұрыс. Әрине, ол өмір мен өлім туралы қызықты да тартымды түрде жаза білді. «Гитанджали» өлеңдерімен бірге Тагордың басқа да көптеген өлеңдерінде Құдаймен тікелей, қуанышты және үрейсіз байланыс жасаудың идеясын табуға болады. Көптеген идеяларды ол үндінің алуан түрлі діни дәстүрлерінен, философиялық мұралардан, көне жазбалардан және белгілі поэзиядан алды. Тагор да өзінің ұлттық жазба әдебиетінен сусындаған ақын. Алайда «Теософситердің мөлдір су тастай көздері» оның өлеңдерінде көрінбейді. Аудармада «Гитанджалидің» түпнұсқасындағы кейбір көне тіліне қарамастан, күрделі де терең руханилықтан гөрі қарапайымдылық пен кейбір адамгершілік сипаттарға айқын орын беріледі:

«Жыр айтып, дауыстап, Құдайға сиынып жатқандарды тастай тұр! Барлық есіктері жабық ғибадатхананың қараңғы бұрышында сен кімге сиынып отырсың?

Көзінді аш та қара, Құдайың сенің көз алдында тұрған жоқ!

Оны диқан тастай қатты жерді өңдеп жатқан жерде көресің,

Оны жол құрылысшысы тас қопарып жатқан жерде көресің!

Ол күннің ыстығында да, шелектеп құйып тұрған жауында да солардың жанында; оның үстіне киген киімін шаң басқан».

Діни тәжірибенің астарлы мағынасы Тагордың өлеңдерінде негізгі орын алады және оқыр-

мандардың сенімдерінің түрлілігіне қарамастан оларға үн тастайды. Тагор былай деп жазады:

«Мен бүгін кірпік қаққан жоқпын. Қайта-қайта есігімді ашып, қараңғы далаға қараймын, жолдасым! Алдымда ештеңе көрінбейді. Соқпағың қай жерлермен өтеді деп таңқаламын! Қарасиядай қара өзеннің жағасында, қай қалың орманның ішінде, қандай көрдей қараңғыда жалғыз аяқ жол тауып, маған келу үшін әрең-әрең жүріп келесің, досым?»

Тагор діни сенімдерді қатты ұстанғанымен, басқа да көптеген мәселелерге қызығушылық білдірді және сол тақырыптар туралы айтатын оның әртүрлі пікірлері де мол болды.

Халықтың еркін өмір сүргені мен еркін ойлағаны Тагор үшін ең маңызды мәселе болды. «Гитанджалиден» алынған мына өлең жолдары сол құндылықтарды айқын көрсете алады:

Санада үрей жоқ жерге,
Басыңды биік ұстайтын елге;
Еркін білім алатын,
Дүние тыныш болатын,
Шыр айналып түспейтін –
Биік шарбақ бөгемейтін,
Парасаттың басым дені,
Ақыл-ойдың мөлдір өзені
Шөлге барып тірелмеген,
Жаман әдетке берілмеген –
Өке, сол еркін жерді іздейін,
Еліме мен жол сілтейін.

Тагордың ақындық шығармашылығында бұл кезеңдегі айтарлықтай ерекшелік – оның өлеңдерінде сол кездегі халық арасындағы әншілеріне тән өзіндік поэзиясы бар – баулдардың поэзиясы көрініс тапты. Ақын жас кездерінен-ақ олардың жалғыздық, адам баласының Құдайдан ажырап қалған сүйетін жаны туралы, мистикалық флейта әуендері мен адам жүрегіндегі Құдай жайында ойға салатын ұзын өлеңдеріне құлақ салған болатын. Тагор баулдар жайында бір емес бірнеше рет жазған және ерікті түрде қоғамдық нормаларды бұзуларына байланысты «есінен ауысқан» деп аталып кеткен бұл әншілердің жоғары құрметке ие болуларына атсалысқан. 1930 жылы Оксфордта оқыған «Адам діні» атты лекциясында ол баулдарға да тоқталып өте, олардың діндеріне ешқандай құдайлар суретінің, ғибадатханалардың, киелі кітаптар мен рәсімдердің керегі жоқ екенін атап кетеді. Өз өлеңдерінде олар адамның қасиеттілігі жайында жариялап, оған ыстық махаббат сезімін көрсетеді. Тагордың ойынша, баулдардың өмірі барлық діндердің ішкі мағынасын түсіну үшін кілт қызметін атқарады [6, 19].

«Гитанджали» өлеңдерінің формасының өзі баулдардың шығармаларын еске түсіреді. Осы шығармалардың көбінде баулдар өлеңдеріне тән лексикасының қарапайымдылығы мен сонымен бірге керемет әуенді болуы вишнуизммен байланысты және мұсылман-сопыларға жақын өте табиғи символика (негізінде белгісіз діни мазмұн жатса да) жатыр. Бұл «Гитанджали» жинағының 12-ші өлеңінде ақ желкенді қайықтың келе жатқанында анық көрінеді:

आज अमल धवल पाल पर मन्द मधुर पवन टकरा रहा है ।
नौका का ऐसा बहाव मैंने पहले कभी नहीं देखा,
कभी नहीं देखा!
जाने कौन से सागर पार करती,
किसी सुदूर का धन,
यह नौका बटोरकर लाती है, मुझे कुछ पता नहीं ।
मन लुत जाना चाहता है ।
सारी चाह, सारी पूरापूत इसी तट पर छोड़ देना चाहता है ।
पीछे से झर-झर जल झर रहा है,
मेघ गड़गड़ाकर बुलाता है ।
छत्रिण ए बादलों की संधियों से फूटकर अरुण करिण
मुख पर रही है ।

Шынында, бұл өлең жолдарында ол баулдар сарынында Құдайды іздеумен, Оның ұлылығын мадақтап мойындауда. [7, 24]

«Гитанджалидегі» 20-шы өлеңді Тагор емес, жер кезіп жүрген баул жазғандай көрінеді.

हे, मेरे प्राण – सखा! हे बन्धु!
आज बरसात की झड़ी लगी रात में तुम्हारा अभिसार
आकाश नरिश रो रहा
मेरी आंखों में नींद नहीं,
हे, प्रियतम! द्वार खोले मैं तेरी ही बाट जोहता हूँ।
किसी दूर के नदी-तट पर किसी गहन वन कछार में
या किसी दुरगम अन्धकार में –
तू पार उतर रहा है?
हे, मेरे प्राण – सखा! हे बन्धु! [8, 33]

Түнгі қатты боран, дауыл кезінде жанкешті аспан күңіреніп тұрған кезде адамның да ұйқысы қашып кетеді. Ол есік ашса, қараңғылықтан дым көрінбейді. «Қайдасың?» деп адам сұрақ қойды. Алайда, құдай алыс өзен жағасында, қалғыған орманда, қараңғылықта, яғни нақты ешқайда. Осындай белгісіздік рухани жағынан баулдар дініне жақын келеді. Айта кететін жайт, «Гитанджали» жинағының ішіндегі саны оннан аспайтын баулдар өлеңі бар, одан да азы

«Өлеңдерде» кездеседі. Тагордың әлеуметтік аспектісі жағынан баулдардан қаншалықты алшақ болғанын ұмытпау керек. Сондықтан Э.Димоктай оны кең мағынада «Бенгалияның ұлы баулы» деп атауға мүлдем болмайды [9, 46].

Тагордың «Гитанджали» өлеңдер жинағындағы діншілдік – ерекше түрдегі діншілдік, сол себепті де ағылшын тіліндегі «Гитанджалиді» Батыста «Қуаныш Евангелиясы» деп атады. Мұнда шындығында 90-шы ж. сәйкес болмыс қуанышының ноталары сақталған. Тагор – адам денесінде жүгіріп жатқан өмір ағыны, ғалам бойынша да жүгіріп, билеп өтуде дейді. «Соңғы өлеңде» барлық қуанышты әуендер Оның даусымен қосылуы керек деп атап өтеді Тагор.

Рабиндранат Тагор өз заманының тағы басқа белгілі жазушыларына өте үлкен әсерін тигізген. У.Б. Йитс, Эзра Паунд және Ромен Роллан сияқты ағылшын ақындары Тагордың үлкен табынушылары болды. Кейінірек, аргентиналық жазушы Виктория Окампо, ұлы ғалым Альберт Эйнштейн, әдебиет саласынан Нобель сыйлығына ие болған жапон жазушысы Ясунари Кавабата және атақты орыс жазушылары Анна Ахматова мен Борис Пастернак сол табынушылардың қатарына қосылды. Оған қоса, Түркияның бұрынғы Премьер-министрі Булент Эчивит «Гитанджалиді» түрік тіліне аударған болатын [10].

Қорытындылай келетін болсақ, шынында да біз ұлы ақын, жазушы, философ Рабиндранат Тагордың шығармашылығынан шексіз сусындай отырып, бойымызға рухани азық, даналық, бір тылсым күш және бітпес терең ойға салар бағдар ала аламыз. Джавахарлал Неру: «Мен әлемнің түпкір-түпкірінен көптеген әр түрлі ұлы адамдарды кездестіргем. Алайда, жүрегімнің түбінде өмірімде кездестіруге мүмкіндік туған екі ұлы тұлғаны білемін, олар – Ганди мен Тагор екені еш күмән туғызбайтыны айдан анық. Менің ойымша, бұл екі тұлға әлемдегі осы ғасырдың соңғы ширегіндегі ең ұлылары болды. Уақыт өте келе бұл барлығымен мойындалатынына мен кәміл сенімдімін...», – деген еді.

Мақала 2015-2017 ж. арналған «Қазақ-үнді ойшылдар мұрасындағы рухани үндестік» жобасы негізінде жазылды.

Әдебиеттер

- 1 Калинникова Е.Я. Мулк Радж Ананд. – М.: Восточная литература РАН, 1986. – 199 с.
- 2 Гостеева Е.И. Философия единства. Рабиндранат Тагор. – М.: Наука, 1985. – 206 с.
- 3 Маркс К. и Энгельс Ф. // Соч., изд. 2-е, т. 9, с. 229.

- 4 Ленин В. И. // Полн. собр. соч., т. 23, с. 146.
- 5 Тагор Р. Таңдамалы өлеңдері. Проф. Амартья Сеннің кіріспесі. – Алматы: Үнді мәдени орталығы, 2006. – 205 б.
- 6 Tagore R. The religion of man. – London, 1931. 239 p.
- 7 Тхакур Р. Робиндро-рочонаболи, кхондо 1-27 (Сочинения Рабиндры, т. 1-27). Вишва-бхарати – Калькутта, 1932 – 1974, т. 1 – 11.
- 8 Tagore R. The religion of man. – London, 1931. 239 p.
- 9 Dimock E. C. Rabindranath Tagore – «the greatest baul of Bengal». – J. Of Asian Studies, 1959, vol. 11, N 1.
- 10 Kinzer, S (5 November 2006), «Bülent Ecevit, who turned Turkey toward the West, dies», The New York Times.

References

- 1 Kalinnikova E.Ja. Mulk Radzh Anand. M.: Vostochnaja literatura RAN, 1986. – 199 s.
- 2 Gosteeva E.I. Filosofija edinstva. Rabindranat Tagor. – M.: Nauka, 1985. – 206 s.
- 3 Marks K. i Jengel's F. // Soch., izd. 2-e, t. 9, s. 229.
- 4 Lenin V. I. // Poln. sobr. soch., t. 23, s. 146.
- 5 Tagor R. Таңдамалы өлеңдері. Проф. Амартья Сеннің кіріспесі. – Алматы: Үнді мәдени орталығы. 2006. – 205 б.
- 6 Tagore R. The religion of man. – London. 1931. 239 p.
- 7 Thakur R. Robindro-rochonaboli, khondo 1-27 (Sochinenija Rabindry, t. 1-27). Vishva-bharati – Kal'kutta, 1932 – 1974, t.1 – 11.
- 8 Tagore R. The religion of man. London. 1931. 239 p.
- 9 Dimock E. C. Rabindranath Tagore – «the greatest baul of Bengal». – J. Of Asian Studies, 1959, vol. 11, N 1.
- 10 Kinzer, S (5 November 2006), «Bülent Ecevit, who turned Turkey toward the West, dies», The New York Times.